

КРАЄЗНАВЧІ ЛИКИ ПОЛЕКА

Час стер із пам'яті людей події, якими жив старий Станиславів. Все менше й менше залишається живих свідків навіть недалекого нашого минулого. Науковці ще й досі не виявили багато історичних документів, чимало з них назавжди втрачені. Тому й не дивно, що молоде покоління не знає історії рідного краю, міста чи села.

Поволі, невпинно, але, на жаль, закономірно (з погляду Історії) відходять давні генерації наших рідних, знайомих та сусідів, а то й зовсім невідомих людей. «Старі» долають невидимий кордон між цим і тим, уявленим, світом. І залишають нас, наших батьків, а згодом і нас самих як крайніх між обома світами чекати своєї черги у Господа. Лише тоді нас єднає невидима нитка пам'яті: про наші взаємини, відвідини, спільні радощі і болі, перемоги і поразки. А пам'ять про людину, як сказано, оцінюється її добрими ділами. І чим більше було таких справ за життя, тим ближче вона наближається у засвітах до ликів блаженних і святих.

Кожен, хто знав і мав нагоду почути **Володимира Полека** (1924–1999) – Учителя з великої літери, шляхетного ерудита, правдивого українознавця – залишається задоволеним. Більше того, усі вони пізнали ясну людину, справжнього християнина, допитливого дослідника, ратає слова, для якого найголовнішим було – робити добро для людей, особливо власним прикладом, своєю нелегкою щоденною працею дослідника зацікавлювати і вчити пізнавати історію та культуру власного народу.

Важке і водночас благословенне життя аристократа духу Полека було й прикладом «малого» патріотизму: до міста, у якому з'явився на світ у вересні 1924 року і пішов з нього у липні 1999-го, до його минувшини, яку скрупульозно вивчав. Таким він залишається у спільній пам'яті його покоління і учнів не лише як визнаним вченим, бібліографом, мово- й літературознавцем, педагогом, а й містознавцем теперішнього Івано-Франківська.

На краєзнавчі теми Володимир Полек вперше озвався ще у «ненадійні» 1960-ті. В часи, коли комуністична система вже причаїлася за ширмами «хрущовської відлиги» в погоні за українськими патріотами, він друкує історико-культурні путівники «Літературне Прикарпаття» (1963, 1964), «Іван Франко на Прикарпатті» (1966). Далі – зацікавлення літературно-меморіальними місцями Івано-Франківщини і відповідна публікація (1971). Вже на сконі комуністично-більшовицької імперії професор Полек активно відгукався на

краєзнавчі теми, вносячи щоразу щось нове, маловідоме у дозволені режимом тексти, лаконічно «вплітаючи» у них правду про рідний край. Маємо на оці раритетні сьогодні історико-культурологічні путівники «Літературно-художні місця Галича, Опілля і Бойківщини» (1989), «Літературно-художні місця Івано-Франківська, Покуття і Гуцульщини» (1989) (обидва – у співавторстві), а також своєрідний літопис місцевої шевченкіани – «Тарас Шевченко і Прикарпаття» (1991). Поважним вкладом у регіональне українознавство свого часу стали краєзнавчі матеріали «Біографічний словник Прикарпаття» (24 зошити за 1993–1999 рр.), які ще належить опублікувати окремою книжкою.

Перу професора Полека належать цікаві й поважніші з академічної точки зору праці, як-от: «Українська література у зарубіжній критиці і перекладах» (1998), «Історія української літератури XVIII століття» (1999), а також новаторська за ідеєю й змістом книжка «Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин» (у співавторстві, 1999). Остання, як на мене, ще чекає визнання історіографією українсько-німецьких взаємин.

Поза цим мало кому сьогодні спаде на думку, що саме професор Полек дав нинішньому Івано-Франківську його першу і масову історію. Хай навіть у формі історико-культурного путівника – книжки «Майданами та вулицями Івано-Франківська» – видрукованого 1994 року у Києві львівським видавництвом «Світло і тінь» накладом 5 тисяч примірників. У своєрідній передмові до книжки автор зазначає, що «білі плями» історії Івано-Франківська «вимагають нового їх вивчення, вагомого підтвердження або ж заперечення, взагалі нового погляду...». І цей погляд виявився досить-таки успішним. А сьогодні можна стверджувати, що думки В. Полека про історію Станиславова, його виникнення і становлення як міста на Покутті і аж до статусу обласного центру, стали набагато переконливішими, аніж деякі «ґрунтовні» історії професійних істориків. В цьому і був непоказний, некрикливий патріотизм автора.

У праці В. Полека йдеться про головну площу міста – Ринок, майдан Андрея Шептицького, площу Адама Міцкевича, 27 головніших вулиць, а також меморіальний сквер і парк імені Тараса Шевченка. Фактично усі без винятку краєзнавчі тексти автора мають добру наукову аргументацію, логічно упорядковані за тематичним і хронологічним принципами.

Відомо, що кожне справжнє місто засновується принаймні на кількох вулицях, які пізніше об'єднуються у квартали, а їх самих згодом може бути кільканадцять. Якщо про перші досить-таки умовні «вулиці» – проміжки між найдавнішими поселеннями трипільців в селі Бернашівка (4700-4300 рр. до Р. Х.) ще точитимуться дискусії, то вже точно відомі протовулиці мікенської доби у Давній Елладі. Значно пізніше було унормовано певні містобудівельні закони, за якими передбачалися і вулиці, і квартали, що свідчило про різноманітність кожного європейського міста.

Віддавна Станиславів був поділений на латинський, гебрайський, руський та вірменський квартали з відповідними святинями. Цікаво,

що поділ на рівновіддалені від центру міста квартали певним чином ставив різні релігійні та етнічні спільноти міста в більш-менш однакову позицію. Тогочасний Станиславів, як і майже всі українські міста XVII–XVIII ст., не був поділений на дві частини – чотирикутне місто, оточене валами, й передмістя. Спочатку це був шестикутник, поділений на квартали. Посередині міста була ринкова площа, в центрі якої стояла кам'яна ратуша, навколо – дерев'яні ятки (одночасно майстерні й крамниці) шевців та різників. Ряди будинків, які оточували ринкову площу, називалися «періями» (так називали також протилежні сторони вулиць). Ринкові будинки будувались з цегли або дерева; в останньому випадку мурованими були тільки «верхні й нижні склепи» на фасадному боці будинків. Від рогів ринку під прямим кутом розходилися головні вулиці міста. Інші вулиці перетинали їх також, найчастіше в перпендикулярному напрямі. Переважали дерев'яні будинки. Можна припустити, що у більшості втрачених сьогодні міських актових книгах при записі угод про продаж і заставу будинків чітко розрізняються хати («халупи»), середні дома («доми») і «великі будинки» з різними господарськими прибудовами («домівства»). Хати передміщан стояли на огорожених плотах «загородах», відведених під городи й садки.

Згодом, за австрійської займанщини, інтенсивна реалізація ідеї «культуризації» слов'янських народів імперії Габсбургів, стратегічні військові й політичні плани щодо майбутнього Станиславова змушували удосконалити архітектурний ландшафт міста. Це, однак, не було феноменальним винятком лише для одного населеного пункту. Австрійцями розбудовуються і розширюються Броди, Бережани, Бучач, Дрогобич, Городок, Жовква, Золочів, Коломия, Перемишль, Самбір, Снятин, Сокаль, Стрий, Сянок, Тернопіль, Терехівля, Яворів, Ярослав.

Відомий і, головне, вдалий інтерпретатор краєзнавчого матеріалу німецький журналіст Мартін Поллак не без певного сентименту у власних враженнях «Галичина. Подорож у зниклий світ Східної Галичини і Буковини» говорить, що «Станиславів був, за галицькими мірками, сучасним і гарним містом, з широкими брукованими вулицями, готелем першого рангу «Уніон» з ліфтом та електричним освітленням на Сапєжінській, парком, названим на честь цісарівни Єлизавети, і численними церквами, дзвіниці яких було видно здалеку». І далі: «На околицях, в Галицькому передмісті, кварталі довкола Бельведерської, у Новому Світі електричні лампи не горіли і не було заасфальтованих тротуарів, там панував бруд аж до кісточок...»

Саме в цей час у Станиславові зводяться монументальні архітектурні споруди, розширюються існуючі і прокладаються нові вулиці, які й нині визначають спільне і відмінне в європейському розвитку міста. Забудова станиславівського середмістя насичена різними архітектурними стилями середини XIX – початку XX століть, справляє враження гармонійної цілісності. Цьому сприяло суворе дотримання традиційного тоді периметрального фронту забудови головних вулиць. Архітектурну своєрідність Станиславова забезпечував

динамічний процес розвитку міста протягом тривалого часу, його стрімкий розвиток в останні роки XIX ст. та перші десятиліття XX ст. у період панування стилю сецесія. Тому-то, поряд із дослідженням просторової структури міста, майбутнім авторам вартувало б описати заплутаний гармидер вулиць і завулків, щільні блоки і маси міських будинків, окремі кам'яниці, які творять й нині різнорідну архітектурну поліфонію старого Станиславова і нового Івано-Франківська.

Про все це дізнаємося з праці В. Полека «Майданами і вулицями Івано-Франківська» – одного з найкращих путівників по Івано-Франківську з неповторним стилем авторського тексту, який робить її надзвичайно цікавою і захоплюючою.

Запропонована нині читачам праця професора Полека має послужити вступом одночасно і для початківців і для фахівців дослідження історії Станиславова – Станіслава – Івано-Франківська. Декотрі допитливі містяни відчують нестачу розлогіших відомостей про окремі історичні періоди або знаменитих історичних діячів. Можна, вочевидь, їх зрозуміти, але ж автор мусив суворо дотримуватися певного кола тем з містознавства. Професор Полек зосередив свою увагу на Станиславові – Івано-Франківську як містові передусім майданів, вулиць, площ, скверів тощо і віддав перевагу аргументам і фактам «анатомії міста» над особистостями. Вибір тем, їхнє витлумачення і поодинокі неточності (які вказані у примітках) – належать авторові першої громадянської, у широкому сенсі слова, тому й доступної усім історії нашого міста.

Мандруючи «Майданами і вулицями Івано-Франківська», читач, напевно, побачить, що В. Полек написав великий Текст міста, вказавши на певні зміни, які відбувалися у ньому упродовж кількох останніх століть. Авторіві вдалося простежити зміни назв вулиць, кварталів, окремих вивісок і нумерацію будинків, а також показати зміни у ментальному характері станиславівців, які одного дня перетворилися на іванофранківців. Тексти В. Полека свідчать: майдани і вулиці нашого міста сигналізують про його фрагментарність, в якій є усе для того, щоби називатися «малим Львовом». Це зайвий раз ріднить тексти професора Полека з працею видатного українського історика Івана Крип'якевича «Історичні проходи по Львову».

Переконаний, що життя і творчість Сівача мудрості (як називали В. Полека його студенти та колеги) ще чекає свого оповідача у багатьох вимірах: літературознавчому, історичному, культурологічному, краєзнавчому. То ж нехай презентоване перевидання його краєзнавчої праці про наш Станиславів – Івано-Франківськ стане у пригоді сучасним і майбутнім поколінням небайдужих городян, а може й прийдешніх поколінь дослідників майданів та вулиць рідного міста. І тоді поміж ликами блаженних і святих з'явиться лик краєзнавчий – Володимира Полека – позначений великою любов'ю до рідного міста і рідного краю.

Іван Монолатій